

praeter eam, quae est omnium parochiarum; 5. quis sit patronus ecclesiae; 6. an ecclesia sit consecrata vel benedicta; 7. an consecrata altaria, vestes et vasa. Haec omnia interrogentur, ut inde sciatur, quid desideretur in his, et provideatur. 8. Invisendum est sacrosanctum eucharistiae sacramentum, num decenter ac devote sit collocatum. Locus accommodatus esset in majori altari intra tabernaculum, ut introeuntes ecclesiam ob oculos habeant sanctissimum sacramentum. 9. Sacramentum debet esse super altare consecratum cum suis corporalibus; per altare intelligimus aram; 10. debet renovari decimo quoque die aut ad summum tertia quaque hebdomada, ne species corrumpantur; et si in aliquo sit erratum, corrigatur. 11. Videat vasa, in quibus est repositum triplex oleum, oleum catechumenorum, chrisma et oleum infirmorum, ut sint bene cooperta, et tempore, quo oleum renovatur, ut vasa purificentur cum aqua calida super pilam, ubi baptizantur infantes. 12. Inquiratur, an sacra olea sint quotannis renovata, praesertim chrisma, quod est omnino singulis annis innovandum, nec vetere utendum. 13. Praeterea fons baptismatis est visitandus; deinde sunt altaria visitanda, calices, corporalia, vestes omnes ecclesiasticae, ornamenta ecclesiae, crucis reliquiae, libri, thuribula et quaecumque in sacristia servari solent. Haec omnia ex indice inventarii exhiberi debent et visitari. 14. Praeterea interrogetur, an habeat librum, in quo notatur annus, dies et mensis eorum omnium, qui baptizantur, et separatim nomina eorum, qui sunt confirmati; 15. num etiam habeat alium libellum, in quo continentur statuta aliarum visitationum. 16. Videat, num reliquiae sint in decenti loco, nullam admittendo levitatem. 17. Visitet vestimenta et si aliquid desit, curet, ut de novo fiat; si sit aliquid contritum, quod nulli rei serviat, comburat et cineres sepeliatur in ecclesia. 18. Postremo interrogandus est de redditibus ecclesiae, quot habeat et a quo exigantur; 19. quae sint praeterea emolumenta, quae ex ministerio plebani colligi solent; tum redditus, bona et emolumenta ecclesiae, an aliquis aliqua avertat, occupet, aut male alienet. 20. Inquiratur denique

si quid habeat fabrica redditus vel eleemosynae, et quomodo fideliter erogentur. 21. Invisenda sunt etiam praedia, domus, villae et alia bona omnium ecclesiarum, ne quod damni illis inferatur a suis emphyteutis aut aliis, qui curam habent talium bonorum. 22. Inquiratur, an habeat inventarium omnium rerum suae ecclesiae.

Circa monasteria monialium.

1. Per duos idoneos viros, alterum religiosum, alterum saecularem sacerdotem, utrumque pium et doctum, visitentur ac reformentur, juxta rationem suae regulae atque ordinis institutum. 2. Ut ea, quae fuerint statuta, diligenter observentur et hoc modo proficiatur in veritate ac perfectione religionis. 3. Praeficiantur providae ac eximiae superiores suae religionis legitima electione. 4. Adhibeantur praeterea idoneae ministrae et prudentes ac pii confessarii, quibus adjungantur concionatores docti. 5. Ministri externi sint boni ac probati viri. 6. Colloquia monacharum ad rotam prohibeantur, praeterquam cum parentibus, fratribus ac ministris monasterii; et cum his prohibeantur superflua et otiosa. 7. Ne saeculares puellae vel mulieres cum monialibus habitent, nisi separata habitatione, ubi cum illis probatissimae monachae colloqui poterunt.

Haec reformatio deberet conservari per annuos visitatores. Quod autem episcopus teneatur visitare hujusmodi monasteria, constat ex jure.

Hoc ipsum monemus in visitatione religiosorum, qui sunt sub episcopi jurisdictione.

Circa hospitalia.

1. Hospitalia visitentur, et si quid est dignum reformatione, id ordinetur. 2. Gubernetur vero per praepositos, quoad ejus fieri poterit, qui non pendat a temporali stipendio. 3. Ministri item, si fieri possit, amore Dei serviant, aut sint saltem juvenes honesti et pii. 4. Con-

fessarius item sit vir pius ac probatae vitae, qui non tantum audiatur infirmorum confessiones ac illis ministret sacramenta et juvet moribundos sepeliatque mortuos, sed et spiritualibus exhortationibus et documentis in doctrina christiana eos curet juvare in Domino.

Circa scholas, congregationes et populum.

1. Qui docent juventutem, sint non solum probatae doctrinae, sed vitae etiam incorruptae, et illud occulte est in iis advertendum, ne quid hauserint doctrinae, quae suspecta sit de haeresi ullo pacto; 2. doceant suos discipulos doctrinam christianam ac bonos mores, aut sint alii loco eorum, qui observent ea omnia, quae constituuntur in concilio Lateranensi sub Leone X.

Circa oratoria et alias congregationes, quae saecularium devotione sunt instituta. Episcopus visitabit oratoria ac reliquas ecclesias. Haec visitatio facienda est juxta aliquas regulas superius traditas. 2. Congregationes saecularium invisendae sunt propter ea, quae dicunt doctores de haereticis, qui sub colore pietatis convertuntur in conventicula multorum malorum; quae omnia essent diligenter inquirenda et tollenda, si talia eveniantur.

Circa ministros. Ministri sint viri docti, pii et non lucri amatores, sed zelo justitiae moveantur.

Circa populum 1. inquiret diligenter publica peccata; nimirum ne sint concubinarij nec blasphemij, nullus usurarius, nullus adulter publicus, nullus sodomita; 2. ne aaleae sint.

Circa meretrices.

1. Meretrices malae ne passim inter matronas bonas habitent, sed in unum locum sive plura concludantur; 2. ne puellas habeant pro famulis, quas postea haud dubie prostituant. 3. Nulla mulier habens proprium virum meretricari permittatur. 4. Mulieres, qui a viris suis discesserunt et adulteris adhaerent, si tuto viris possunt re-

conciliari, id fiat; sin minus, in monasterium concludantur, damnatis adulteris, ut illas in monasterio alant. 5. Ne sint lenones vel lenae. 6. Ut meretrices solae inambulent per urbem et non absque suo habitu. 7. Nulli meretrici concedatur rheda, nulli equus vel mula; ad stationes ire ne permittantur; 8. cogantur, ut vel singulis mensibus audiant in uno templo ad id statuto concionem ad earum conversionem accomodatam, vel saltem tertio quoque mense; 9. praeterea cogantur audire missam diebus dominicis et festis. 10. Praecipiat, ut confiteantur semel aut saepius in anno, si forte Dominus moveat illarum animas in confessione, ut possint absolvi; alioquin ne absolvantur, nisi sufficiens habeant propositum vitandi omnia peccata et publice prius mutent suum statum. 11. Si aliquae convertantur, harum cura geratur. Quae sunt et congregatione conversarum, sive velint religiose sive honeste extra religionem vivere, in aliquo honesto loco collocentur.

De praeceptis ecclesiae.¹

12. Habeatur cura eorum, qui in carcere detinentur, ut missam audiant ac reliqua sacramenta percipiant et doctrinam christianam audiant, tum ut illorum causae breviter expediantur et eorum necessitatibus subveniantur. 13. In hospitij non recipiantur, qui cauponandi gratia ad ea accedunt. In illis aaleae non permittantur nec choreae; ibi meretrices nec habitent nec recipiantur. 14. Nullo pacto cibos prohibitos parent vel vendant nec coenam diebus jejuniorum his, quos sciunt ad jejunia servanda esse obligatos. 15. Lanij, factores, pastillarii carnes ne vendant vel cibos ex carne confectos his diebus, quibus est prohibitus carniarum usus; ova item ne vendantur in Quadragesima et aliis jejuniis nisi infirmis. 16. Licentis medicorum ne credatur, nisi jusjurandum adhibeatur in chirographo; vel saltem districte iis praecipiat, ut bona fide

¹ Hanc titulum, qui deest in ms., perspicuitatis gratia addidimus, servata serie numerorum in ms. a 12. ulterius procedentium.

testimonium praebeant. 17. Tabernae ne apertae sint vel ex eis quodcumque vendatur diebus festis, nisi iter agentibus, aut sine maxima necessitate. 18. Onera ne permittantur portari diebus festis. 19. Deambulationes in templis interdicantur. 20. Poenae pecuniariae ad pia opera applicentur. 21. Permixtio virorum ac mulierum, quoad ejus fieri possit, in templis vitetur; haec item in processionibus ecclesiasticis interdicatur. 22. Mendicare non permittantur, qui corpore sunt robusti et servire vel operari manibus possunt. 23. Ficti pauperes castigentur et ex urbe ejiciantur, tum etiam otiosi homines et vagabundi, qui honestam rationem reddere non possunt, cur tota die inambulent otiosi. 24. Exulcerosi vel paralytici et similes mendici in hospitalibus recipiantur, quodquot poterunt in eis, alii qui non poterunt, permittantur mendicare, sed diligenter examinati. 25. Pro pauperibus verecundis instituat ratio, quae in multis civitatibus primariis observari solet, ut in singulis parochiis deligantur primarii viri, qui curent ex parochialibus colligi eleemosynas, quae semel in hebdomade pauperibus ejus parochiae distribuantur; vel omnino hoc fiet in singulis regionibus urbis.

Circa Hebraeos, infideles, zingaros etc.

1. Hebraeorum habeatur ratio accurata, et detur opera, ut quemadmodum synagogas majores facere non possunt, ita eorum error et obstinatio ne augeatur. 2. Videntur nostrae illis doctrinae, scholae, conciones ac lectiones interdicendae; sed cogendi sunt, ut vel in singulis mensibus vel tertio quoque mense audiant concionem christianam ecclesiasticam ad eorum conversionem appositam. 3. Libri item illis prohibeantur praeter sacra biblia. 4. Observetur, num majores usuras exigant, quam illis concessum est; num pileum suum croceum abjiciant viri, mulieres velum. 5. Et illud imprimis observetur, ne blasphement Christum vel sanctissimam Trinitatem vel etiam sanctos clanculum. 6. Saracenorum atque aliorum infidelium ratio habeatur, et detur opera, ut convertantur; id

fiet, si cogantur aliquando ad audiendam concionem christianam. 7. Congregatio ad continendos in fide et officio christianae vitae neophytos tum ex hebraeis tum ex saracenis instituat; quae congregatio curabit, ut ad ecclesiam conveniant certam, ubi missam et divina officia audiant, sacramenta percipiant et doctrinam christianam doceantur. 8. Juventur etiam, qui sunt pauperes, elemosynis a congregatione acquisitis sive propriis. 9. His consuetudo cum Judaeis interdicatur. 10. Qui dicuntur zingari, ratio etiam aliqua habeatur, ut examinentur primum an catholici sint, deinde cogantur christiane vivere, audire missam, confiteri singulis annis et eucharistiam sumere et alia ecclesiastica sacramenta. 11. Circulatores, praestigiatores, astrologi et deceptores, qui se futura praedicere profitentur, in dioecesi non admittantur, ac in illis ii, qui ex sancti Pauli genealogia originem se ducere affirmant ejusque divi Pauli gratiam se adversus venena conferre dicunt eaque vulgo vendunt, 12. venefici, magi, incantatores ac Judaei, qui se familiares spiritus habere simulant, ac furta et perditas res illorum ministerio invenire, inquirantur et acriter, ut par est, puniantur. 13. Bacchanalia, larvae, spectacula ferarum aliaque hujusmodi multa ne permittantur. 14. Turpes representationes comediarum et alia, quae alioquin bonos mores corrumpunt, interdicantur.

15. Postremo illud advertatur, quod in omnibus locis et rebus est primum: Ut efficacia executionis adhibeatur vivaciter in Christo, haec constanti sollicitudine vicarii ac ministri idonei riteque subordinati ac saepius incitati ad suum munus diligenter praestandum exequantur.

De officio examinatoris.

Officium examinatoris dividitur in tres partes. In prima agitur de titulo, aetate et tempore examinandorum; in secunda de illorum impedimentis; in tertia de scientia eorumdem.

De titulo ordinandorum.

1. Debet interrogari is, qui cupit sacris initiari, ad quem titulum velit ordines suscipere; quandoquidem praecipiant sacri canones, neminem esse admittendum ad sacros ordines, nisi prius constet, eum habere sufficiens beneficium aut patrimonium ad debitam sustentationem ministri; nam turpe est clericum mendicare. Ad titulum patrimonii nullus aut pauci admittuntur hoc tempore Romae ex speciali prohibitione pontificis Pii papae IV. 2. Religiosi ad titulum paupertatis admittantur, dummodo agant in religione approbata, post emissam professionem aut post tria vota emissa in religionibus, in quibus post aliquot annos non emittuntur professio, ut fit in societate Jesu. 3. Ex praxi quotidiana ipsius curiae Romanae et extra videmus, eremitas atque alios viros probatae vitae et doctrinae ad sacros ordines admitti sine titulo, vel quia hoc redundat in majorem utilitatem proximi vel propter alias rationabiles causas, quas ordinarius loci mature considerabit, quia raro solet id fieri. 4. Ordinarius non potest admittere de jure ad sacros ordines nisi suos dioecesanos, religiosos autem ratione suorum privilegiorum, reliquos vero de licentia suorum ordinariorum vel sedis apostolicae. 5. Si vero inveniuntur aliqui in propria dioecesi, qui habentur tanquam cives illius loci, quia fuerint commemorati in eo per multum temporis, sic etiam admitti possunt; et hoc constat ex usu quotidiano.

De aetate et tempore ordinandorum.

1. Ad recipiendam primam tonsuram et consequentes tres ordines minores, nimirum ostiariatus, lectoratus et exorcistatus, requiritur completa aetas septem annorum. 2. Nulli conferenda est prima tonsura, nisi illi, de quo certo constat, eo animo illam petere, ut fiat ecclesiasticus, et non propter solum privilegium. 3. Ad ordinem acolytatus opus est, ut compleverit annum duodecimum. 4. Ad ordinem subdiaconatus opus est attingere decimum octavum; 5. ad ordinem diaconatus vigesimum; 6. ad ordinem

presbyteratus vigesimum quintum. 7. Ut aliquis consecratur in episcopum opus est, ut compleverit annum trigessimum. 8. Si quis autem ante legitimam aetatem receperit sacros ordines, v. g. si puer septem annorum receperit ordinem presbyteratus, quamvis reciperet characterem, non tamen illorum ordinum executionem neque privilegia, quae tali executioni conveniunt; quamvis talis frui possit privilegiis, quae illi competunt ratione characteris, qualia sunt privilegia canonis. Potest etiam frui aliis privilegiis in foro et iudicio exteriori. 9. Episcopus potest conferre quotidie primam tonsuram, quattuor ordines minores diebus dominicis et festis, ex concilio, quamvis consuetudo extet in contrarium. 10. Sacros ordines non potest conferre, nisi statutis temporibus; et nota, illis temporibus non posse conferri nisi unicum ordinem, et illum die sabbati, de qua re lege in pontificali; hoc intelligitur de jure, nam obtenta dispensatione licet quotidie ad ordines promovere.

De impedimentis ordinandorum.

1. Interrogatur an sit bigamus. Bigamia enim impedimentum est, quod contrahitur ex eo, quod quis habuerit duas uxores, ob quam rem non videtur significare apposite unionem illam insolubilem Christi et ecclesiae, quae est unica sponsa. Triplex est genus bigamiae, vera, interpretativa et similitudinaria. Prima est, quum aliquis cognovit duas uxores; secunda, quum ducit viduam aut corruptam; tertia est, quum aliquis habet sacrum ordinem aut emisit professionem et postea duxit uxorem. 2. Quaecunque deformitas alicujus membri principalis impedit a susceptione ordinum, etiamsi membrum sit occultum, praesertim si culpa nostra fuerit contracta. Si tamen deformitas non sit contracta culpa nostra, dummodo non impediatur, quominus possit celebrare, non efficitur irregularis; quod v. g. valet de eo, qui ex consilio medicorum sibi membrum genitale abscidit aut efficitur eunuchus aut natus est sine illo aut claudicat aliquantulum,

ita tamen ut non indigeat sustentaculo; qualis etiam esset aliqua macula in oculo, quae non tollit visum, aut si esset gibbosus; haec impedimenta, si non inducunt notabilem deformitatem, non excludunt a sacris ordinibus; si autem orbatus esset aliquo oculorum, esset irregularis. Idem dicimus de eo, qui habet superfluum aliquod membrum. Si corporis vitium huiusmodi esset, ut induceret scandalum, horrorem aut notabilem deformitatem, esset aperte irregularis, sive illa esset contracta sua culpa sive alterius. Qualis vero sit talis deformitas, episcopus determinabit; 3. si non sit natus ex legitimo matrimonio, sive hoc sit publicum sive occultum. Cum religiosis jus commune dispensat; 4. si emisit professionem in aliqua religione approbata et extra eam versatur. 5. Si suscepit ordines ante tempus a jure praescriptum, ipso jure est suspensus, ut supra dictum est. 6. Si sit leprosus, impeditur a susceptione et executione. 7. Quaevis infirmitas, quae induceret notabile scandalum; 8. si laboraverit morbo caduco; 9. si sit enervatus, qualis est is, qui a daemone arripitur; 10. si sit insanus, lunaticus, aut furiosus, ut acute notat divus Antoninus; 11. si sit mancipium, de quo lege Navarrum; 12. si sit infamis. 13. Is qui non potest bibere vinum sine commotione stomachi. 14. Filii haereticorum, quorum parentes mortui sunt pertinaces, idque usque ad secundam generationem et in linea feminea usque ad primam. Hoc statutum pontificum non videtur servari nostris temporibus in tanta multitudine haereticorum, dummodo sint vere catholici hi, qui cupiunt promoveri; tamen hoc sine aliqua dispensatione fieri non deberet. 15. Idem sentiendum est de neophytis, sive ex hebraeo sive ex gentili, quamvis consuetudo sit in contrarium. 16. Is qui aliquem deformat, quamvis licite et juste. 17. Is qui est causa propria alicuius deformationis sive mortis, qualis est iudex, accusator, testis. Notarius, qui pronuntiat vel qui scribit sententiam, advocatus, procurator et alii hujus generis omnes sunt irregulares. Hoc probat multis argumentis Navarrus in sua Summa, ubi agit de irregularitate. 18. Si deformatio esset in uno digito non necessario ad

celebrationem, non est irregularis, ut probat idem Navarrus. Diximus debere esse causam proximam [deformationis vel mortis]; nam si sit remota, non esset irregularis. 19. Si deformatio aut mors non sequeretur, nulla contraheretur irregularitas. 20. Si quis alium deformaret, se ipsum inevitabiliter defendendo, non esset irregularis, ut habetur ex novo jure in Clementinis, quamvis contrarium prius senserit s. Thomas; vel potius illa Clementina non continet novum jus, sed vetus declarat; quamvis Cajetanus aliter sentiat. Irregularitas mentalis nulla est, ut acute docet Navarrus in sua Summa in variis locis. Quare indulgentiae apostolicae concedentes facultates absolventi ab illis sunt sano sensu intelligendae. Neque is, qui aliquem armat, aut commodat sive emit arma in re justa, si ex hoc nascatur aliqua deformitas, est irregularis. 21. Hermaphroditus, qui utrumque sexum habet, non est capax ordinum ex sententia divi Antonini. 22. Si sit excommunicatus et postea suscepit ordines, esset irregularis, ut docet Panormitanus et est communis sententia; 23. si fuerit publicus peccator et ante obtentam dispensationem suscepit ordines, etiam peracta poenitentia; qualis est publicus concubinaris; 24. si quis suscepit ordines ab episcopo simoniaco aut non habente episcopatum aut facultatem conferendi ordines.

Est aliud genus irregularitatis, quod contrahitur post susceptos ordines, illis abutendo; ut si quis exequeretur actus alicujus ordinis sacri illaqueatus aliqua censura, aut violaret interdictum, aut committeret aliquod magnum peccatum notum omnibus. De quibus hoc tempore non disputamus, quum non faciat ad praesens institutum; sed de his breviter agetur in tractatu de visitatione ecclesiae.¹

Ultimo interrogetur, an recitet horas canonicas, quas tenetur persolvere ratione beneficii, si habeat, aut ratione ordinum, postquam illos suscepit, aut ratione professionis, si sit religiosus. De quo lege Navarrum. Moneatur,

¹ Supra p. 417 ss. In ms. nostro instructio allegata praecedit observationes hasce de irregularitate.

si non recitaverit horas canonicas, teneri cum ad restitutionem fructuum perceptorum post sex menses ab obtento beneficio, ut aperte constat ex concilio Lateranensi habito sub Leone X. sess. 9. §. Statuimus.

De scientia examinandorum.

Simplex sacerdos deputatus dumtaxat ad celebrandum et divina officia peragenda, tenetur ad hoc, ut sciat legere, construere et cantare, ut habetur apud canonistas. Si sacerdos sit minister sacramentorum, debet scire, quae sit materia et quae forma singulorum sacramentorum, praeterea modum debitum administrandi huiusmodi sacramenta, de quo lege Navarrum in sua Summa. In quantum est futurus confessarius 1. debet habere potestatem, ut habetur can. 1. in principio De poenitentia dist. 6.; 2. bonitatem, ut acute notat Navarrus; 3. scientiam, ut idem Navarrus docet. Ut sit perfectus et bonus confessarius et ex se possit casus omnes decidere, opus est, ut in sua scientia includat theologiam, utrumque jus civile et canonicum et leges ac synodales constitutiones illius loci, ubi audit confessiones. Verum, quia non omnes possunt esse tales, ut sit sufficiens confessarius sat est, si latine intelligat aut quovis alio idiomate auctores, qui hanc rem tractant, ut idem acute monet Navarrus in sua Summa; praeterea debet scire discrimen inter peccatum mortale et veniale et cognoscere circumstantias eorum et potissimum eas, quae mutant speciem peccati, et quae peccata habeant annexam excommunicationem ac reliquas censuras ecclesiasticas, et qui sint casus pontifici reservati, qui episcopo, et qui habeant annexam restitutionem; aut saltem sciat in iis dubitare, ut possit eos convenire, qui haec melius intelligunt. Et si audiat clericos, opus est, ut sciat casus, ex quibus contrahitur irregularitas, aut sciat in ea re dubitare. Haec quae modo dicta sunt, colliguntur partim ex s. Thoma, partim ex aliis, ut ex Cajetano in sua Summa verbo „Confessori necessaria.“ Hoc etiam videtur consonum legi

naturali, nimirum unumquemque teneri scire necessaria ad bene exequendum suum officium juxta illud:

„Publica lex hominum naturaque continet hoc fas,
Ut teneat veritas, inscitiae debilis actus.“

Non requiritur necessario exquisita scientia in ipso sacerdote, ut multi sibi persuadent, sed sufficiens, ut bene notat Innocentius in cap. Quum in cunctis De elect. Hoc probatur etiam exemplo clericorum nascentis ecclesiae, qui tales erant; et haec consuetudo servata est a mille retro annis. Est etiam habenda ratio religiosorum, a quibus non est exigenda tanta scientia, sed id dumtaxat, quod sufficit ad bene obeundum illorum officium, ut acute notat Innocentius in c. citatum. Praeterea est advertendum, aliquem clericum posse esse idoneum, qui curam habeat animarum in aliquo oppido, et non idoneum in urbe.

Romae has regulas diligenter servamus ad tollendas contentiones clericorum: 1. Is qui suscipit quatuor minores ordines, opus est, ut sciat saltem legere. 2. Subdiaconus expedite legat quemcunque auctorem ecclesiasticum, qui illi proponitur, et aliqua intelligat eorum, quae legit. 3. Diaconus expedite legat et plura et melius intelligat quam subdiaconus eorum quae legit. 4. Presbyter expedite legat et expedite intelligat ea quae legit; id autem intelligimus juxta canones grammaticorum. 5. Non debet esse ignarus earum rerum, quae pertinent ad rationem sacramentorum, habita ratione personae, beneficii et aliarum circumstantiarum, quas prudens examinador expendat.